

NOSZKAI ERZSÉBIET

A menedzser értékteremtő és értékközvetítő szerepeinek nehézsége, anomáliái és kívánatos irányai a hazai üzleti élet kapcsán

A rendszerváltozással egy időben bekövetkezett a nagy illúziók, álmok ideje is. Sokan azt várták, hogy a szocializmus visszafogó, negatív ösztönző ereje, ha felszabadul, a pazarlás megszűnik, az ország látványos növekedésnek indul majd, s az egyéni ember életszínvonala olyan lesz, mint a nyugati. Ezek az álmok persze oly hamar olvadtak szét, mint a márciusi hópelyhek. De még az álmokat nem kergető realisták sem várták azt, hogy nemhogy a nyugati színvonal, de még az addig elért értékek is odavesznek és szédületes sebességgel közelítjük majd meg a dél-amerikai modellt. S ebben sajnos nemcsak mérhetetlen adósságállományunknak, az elavult műszaki, gazdasági struktúráknak, de a társadalom erkölcsi és értékválságának is legalább akkora szerepe van.

Persze önmagában semmi meglepődni való nincs abban, hogy a régi rendszer összeomlásával az országban erkölcsi és értékválság köszöntött be. A nagyobb baj, hogy ezekkel a kérdésekkel távolról sem a súlyuknak, szerepüknek megfelelően foglalkozunk. Pedig a feltételezettnél több múlik rajtuk, s az is kétségtelen tény, hogy nincs az a legtökéletesebb gazdasági szabályalkotó, törvényalkotó rendszer, amely a társadalomból hiányzó értékeket, etikai normákat kiváltani tudná.

Persze az is tény, hogy a kapitalizmusra, a tőkés gazdálkodásra nézve is igaz, hogy bizonyos mértékig pusztító léte is aláássa az erkölcsi megfontolásokat. Hiszen a racionalitások, az önérdek követése – ha szigorúan értelmezzük – önmagában is csökkenti, sőt behatárolja az etikai megfontolások szerepét. Azonban a tőkés gazdálkodás gyakorlatát folytató fejlettebb országok már régóta rájöttek arra, hogy a piac nem egyetemes döntőbíró. Hiszen, amikor a tulajdon méretnövelése eljuthat odáig, hogy az már a piacok változásához vezet, amikor az emberek okozhatnak kifejezetten olyan káros hatásokat is egymásnak, amire a piacnak semmiféle „büntető” hatása sincs, amikor létezik információs, tájékoztatási aszimmetria, akkor mindenképp fel kellett, hogy vetődjön az érték, az etika szerepe.

Így nem csoda, hogy ezeknek a fejlettebb országoknak a teoretikusai, kutatói részéről egyre gyakrabban hangoztatott tétel, hogy a piacgazdaságoknak igenis szüksége van bizonyos „örök” értékek követésére és erkölcsi megfontolásokra ahhoz, hogy hosszú távon is sikeresen működjének. Számos kutatás, konferencia, előadás témája pl. az, hogy miként oldhatók meg a szegénység, a hatékonyság és a méltányosság dilemmái; hogyan egyeztethető össze a gazdasági növekedés és a környezetvédelem; milyen hely és szerep maradjon a közhivatalnokoknak beavatkozásaira, hogy a közjó érdeke fennmaradjon; hol a köztulajdon helye, hogyan kezelendő a társadalom fenntartási tőkéje stb.

A társadalom működéséhez nélkülözhetetlen értékek, etikai szabályok és a vonatkozó erkölcsi

gyakorlat kialakítása a fejlett piacgazdaságokban nemcsak a teoretikusok, kutatók, szociológusok stb. szintjén zajlik. Sőt! a tényleges értékek közvetítésének, az erkölcs hétköznapi gyakorlatának kulcsszereplői a vállalkozók és a menedzserek. Persze ez sem véletlen! Hiszen ők azok, akiknek elsődleges érdekeik fűződnek a piacgazdaság hosszú távon sikeres fennmaradásához, ugyanakkor épp pénzük, gazdasági hatalmuk, piaci szereplésük jelentőségénél fogva nemcsak a társadalmi érdeklődés fókuszában állnak, de sikereik az általuk képviselt érdekek követésére serkenthetik a társadalom más rétegeiben elhelyezkedőket is.

Emiatt egyáltalán nem mindegy, hogy ez a fontos réteg milyen értékeket képvisel és követ. Jól megfigyelhető az is, hogy – a sok-sok hasonló vonás, egyenlőség ellenére – mennyire kultúrkörnyezet-függően alakulnak és fogalmazódnak meg a hétköznapi értékei, etikai normái, sőt még az adott kultúrkörnyezeten belül az egyes, nagyobb vállalatok vonatkozó hitvallása is.

Áttekintve például Richard M. DeVos, az AMWAY cég egyik alapítója által megfogalmazott és követésre érdemesített fontos – egyébként nemrég nálunk is megjelent – elvek tárházát, azok a következőkre buzdítanak:

- *Higgy! – a végtelen lehetőségben;*
- *Higgy! – a számadás kötelezettségében;*
- *Higgy! – a felemelt tekintetben;*
- *Higgy! – a szabad vállalkozásban;*
- *Higgy! – az emberi méltóságban;*
- *Higgy! – Amerikában;*
- *Higgy! – az állhatatosság erejében;*
- *Higgy! – Istenben és az egyházban;*
- *Higgy! – a családban!*

Talán nem túlzok, ha azt állítom, hogy ma nálunk egyetlen vállalkozónak, üzletembernek sem jutna eszébe ilyen elveket nyilvánosan vallani, különösen pedig leírni! Hiszen vagy bolondnak tartanák, vagy kinevetnék, de az is meglehet, hogy képmutatónak tartanák. Pedig azért léteznek nálunk is szép számmal olyan menedzserek, akik az előbbi elvek mögött meghúzódó értékeket nemcsak vallják, de azok szerint is élnek. Egyébként nézzük csak meg, végül is az elvek milyen értékválasztásokat sugallnak:

ad. 1. legyen megbecsültebb a passzívnál az aktív cselekvő, az álmait merészen megvalósító ember;

ad. 2. abszolút előbbre való és értékeesebb az önmagáért, tetteiért felelősséget vállaló ember, mint a bűnbakot kereső, a körülményeket hibáztató. Sőt, ezen belül is értékeesebb az, aki ha többet birtokol, többekért, másokért is felelősséget vállal;

ad. 3. nagyobb érték az alkotás és az alkotó ember, mint akár az alkotás legprofesszionálisabb kritikája és kritikusa;

ad. 4. ne a vállalkozások legyenek az államért, a költségvetésért, hanem fordítva;

ad. 5. a társadalmi hierarchiánál sokkal nagyobb érték az adott poszt, funkció – legyen ez bár a társadalmi ranglétra legalacsonyabb foka is – betöltésének minősége (vagyis tartsunk többre egy lelkiismeretes és jól dolgozó sarki fűszerest a rosszul sáfárkodó pénzügyminiszternél);

ad. 6. legyen nagyobb érték az ember számára saját hazája mások országánál, hiszen az előbbire nemcsak a statisztikailag mérhető adatok, gazdasági mutatók, de olyan ősi, tradicionális értékeink is tartoznak, amelyek igenis alkalmasítanak minket arra, hogy más nemzetekkel szemben versenyképesekké lehessünk;

ad. 7. becsüljük többre az állhatatos munkával elért kisebb eredményeket, a jóval nagyobb, de szerencsével vagy jogtalan előnyök kihasználásával elértéknél;

ad. 8. a hit és a tisztesség értékeesebb, mint a pénz. Azok az üzletemberek, akik a kapzsiság és a manipuláció bázisán tevékenykednek, hosszú távon nem lehetnek sikeresek;

ad. 9. az üzletember, a társadalom legfőbb támasza a család, amely annyira alapvető az emberi életben, hogy semmilyen más rendszerrel nem helyettesíthető. Erős családok azonban nincsenek erős emberek nélkül.

Ezeket – a sikeres amerikai üzletember által vallott és mások számára is követésre javasolt – értékeket azért is érdemes végigtekinteni, mert azokból kiviláglik, hogy egy fejlett piacgazdaságban a sikeresebb üzletemberekkel szemben nemcsak elvárt, de gyakorolt is az, amit érték-teremtésnek nevezünk.

Hol vagyunk mi még ettől?! Sajnos igen távol! Azonban ismételten hangsúlyoznom kell, hogy alapvetően nem azért, mert nálunk nincsenek ilyen elveket valló emberek, hanem elsősorban azért, mert a társadalom számára egyáltalán nem nyilvánvalóak, sőt még teoretikus szinten sem feltártak azok – a gazdaság sikerét szolgáló – összefüggések, előnyök, amelyek a stabil, torzításmentes értékrendből, a korrekt üzleti etikából és az erkölcsi normák társadalmi szintű elfogadásából, illetve alkalmazásából következnek.

Érdemes egyébként megfigyelnünk, hogy az értékválasztást és -követést, az erkölcs problémáit oly mértékű hazai érdektelenség és mellőzöttség övezi, hogy nemcsak a hazai társadalomkutatók, de még a média palettájáról is csaknem teljes egészében hiányoznak. (A mozik vásznán, a színházakban is inkább divatos az anti-hős, a cinikus vagy a tagadó.)

Továbbá az sem tekinthető véletlennek, hogy addig, amíg pl. egyetlen nyugati eredetű vállalkozási kézikönyv sem képzelhető el a vállalkozói etika valamilyen szintű kifejtése nélkül, egyetlen hasonló, de magyar szerzőjű tankönyv sincs, amely ezt a témát – akár csak címszó szintjén is – érintené.

Sajnos, valahogy – talán a szocializmus hagyatékaképp is – többet várnak és remélnek az emberek és a kormányok a gazdasági szabályozástól, a jogalkotástól kezdve egészen a hatósági beavatkozásokig, mint a felnőtt polgárok önszabályozásától.

Pedig ez utóbbira jobban kellene számítani, hiszen semmilyen szabályozás nem fordíthat az emberek értékítéletén és erkölcsi normáin, legfeljebb képmutatóbbá teszi őket. Mert bárhogya is hirdethetik a legbőszebb adószabályok is, hogy a legjobb polgár az adófizető polgár, ha közben a társadalmi megbecsülést és elismertséget szinte kizárólag a minél nagyobb magánvagyonnal lehet kivívni, amelynek még a legsötétebb származása sem stigmatizáló önmagában. Különösen gond ez az átmenet korában, amikor épp a rendszerváltozással keletkező vákuum miatt ugyanolyan esélye van annak, hogy egészséges értékek alakuljanak ki, mint annak, hogy a torzultak váljanak uralkodóvá.

Persze a társadalmilag is hasznos új értékek teremtését, kitermelődését csak akkor lehet remélni, ha nemcsak kutatói és prófétái, de cselekvő követői is vannak. A kíváncsú társadalmi elfogadottságot ugyanis kizárólag csak hiteles személyiségek aktív közvetítésével lehet remélni.

Sajnos a menedzserek értékteremtő és értékközvetítő szerepének kialakítását a társadalomban több, különböző tényező is hátráltatja. Így:

1. Mind az egész társadalom, mind az egyén súlyos értékválságon megy keresztül. Sorra dőlnek meg az olyan biztosnak hitt értékek, mint a munkahely biztonsága, a szociális biztonság stb. Egyébként is alapvetően az emberek biztonságérzetével kapcsolatos értékek szenvedik el a legjelentékenyebb sérelmeket, miközben a változás, mint az új, a kihívás lehetősége nemcsak, hogy nem tudott értékke válni, de egyenest a legsötétebb fenyegetettséggel vált azonossá. Persze ebben az is közrejátszik, hogy az, amit az emberek többségének meg kell élnie, tényleg nem tekinthető valódi változásnak (hisz abban mindig van valami pozitív kihívás), hanem az egyéni perspektívát beszorító, gazdasági és egyéb feltételrendszerek igen öncélúnak, sokszor önkényesnek tűnő megváltoztatása.

2. Miközben mind a társadalom, mind az egyén értékzavarokkal küzd, addig sem az oktatási és képzési rendszer, sem a családi nevelés még csak hozzá sem fogott ahhoz, hogy a polgári társadalmakat jellemző értékrendet, az etikát önmagára adaptálja. Ez utóbbiban különösen az oktatási rendszernek lenne kiemelkedő szerepe, mivel az egyes családok oly mértékig kapaszkodó nélkül maradtak, hogy eddig még szilárd értékű családokon belül is komoly megingások tapasztalhatók.

3. Miközben az egyének és a társadalom elbizonytalanodása zajlik, addig a gazdasági élet területén kezd egyre veszélyesebb mértékben olyan üzleti gyakorlat és magatartás „megizmosodni”, amelyre egyre inkább már nem is egyszerűen az erkölcstelen, sokkal inkább az „erkölcs-mentes” kife-

jezés a találóbb. * Egyébként az „erkölcs-mentesség” jelenségének alapja a feketegazdaságban eredeztethető. Ez azért nagyon veszélyes, mivel az ebben a „zónában” működők olyan előnyöket élveznek, amelyek elérése a legális szféra számára lehetetlen és vonzerejüket is épp ezáltal tudják kifejteni.

Vajon milyen szerepe lehet az átmenet gazdaságában a menedzsereknek a torzításmentes értékrendszer megteremtésében és közvetítésében, az „erkölcs-mentesség” ellenpólusának megteremtésében?!

- Talán az első és legfontosabb annak tudatosítása és közvetítése, hogy a valódi értékek kialakítása nemcsak a cég, hanem az egyén legfontosabb hosszú távú érdeke. Hiszen, ahogy nincs közlekedés KRESZ-szabályok nélkül, úgy nem létezhet piacgazdaság értékek és üzleti etika nélkül;
- annak figyelembevétele és mozgósítása, hogy a kisebb közösségek – így tehát maga a cég is – az egyik legalkalmasabb helye a megfelelő és elfogadásra méltó értékek és szabályok kialakításának;
- ezen a téren nagy jelentőségű lehetőség rejlik a cég küldetésének, filozófiájának megfogalmazásában, a szervezeti résztvevőkkel együttműködésben történő kialakításában, nem utolsósorban a valódi versenyre és teljesítményekre ösztönző munkahelyi légkör kialakításában.

Mindez vitathatatlanul a menedzsment funkciója. Azonban nem tekinthetünk el attól sem, hogy ehhez vissza kell nyúlnunk ahhoz a haladó tradicionalitáshoz, amely nemcsak tudja, de elismeri, hogy az új érték a termelésben, az alkotásban keletkezik, és ekként is értékeli és becsüli meg a reálszféra értelmiségét.

* Megítélésem szerint a kettő között hatalmas a különbség, mert addig, amíg az erkölcsmentes magatartás egy létező erkölcsi normarendszer és struktúra megtagadásából, az arra adott negatív válaszokból keletkezik (amely mögött hol a „könnyebb megélhetés” választása, hol épp a másik véglet: a létfenntartás gondjai húzódnak meg), addig az „erkölcs-mentes” magatartás mögött már semmilyen erkölcsi normarendszer sincs, következésképp annak tudatos, vagy kevésbé tudatos megszerzése sem áll fenn. Pusztán a szűken vett, szinte pszichopatikus erejű önérdek és öntörvényűség, ill. az önmagából kiinduló és az oda visszatérő pillanatnyi racionalitás a háttér. Egyébként érdemes végiggondolni, hogy milyen veszélyeket hordoz az, ha az érték- és erkölcsi válsággal létrejött társadalmi vákuumot – amelynek valódi értékekkel való feltöltésére jelenleg még csak kísérletek sem történnek – az előbb említett „erkölcs-mentes” magatartás-minták és játékszabályok kezdik kitölteni. Ez ahhoz hasonlítana, mintha egyik napról a másikra Budapest utcáin megszűnnének a KRESZ előírásai érvényben lenni.